

אין מוקדם ומאוחר בתורה – בפרשני המקרא

מים ראשונים: אחד המקורות החשובים לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" הוא סידור הפסוקים (האירועים) בתחילת ספר במדבר, בפרשות במדבר ובהעלותך, שלא בסדרם הכרונולוגי, כמוסבר להלן. ולפי שמצאנו מדרשים ופרשנים לא מעטים הנדרשים לכלל זה, העמדנו דברינו על שתי רגלי פרשות ספר במדבר אלה. בפרשת במדבר נדרשנו לשימוש בכלל "[אין מוקדם ומאוחר בתורה במדרשים ובדרשות חז"ל](#)", והפעם נידרש, נכון יותר נתפרש, לאזכור כלל זה בספרות פרשני המקרא. וטובים השנים מן האחד ועל פי שנים עדים יקום דבר.

וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַר־סִינַי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְצֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפֶּסַח בְּמוֹעֵדוֹ: (במדבר ט א-ב).¹

וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בְּאַהֲל מוֹעֵד בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְצֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: (במדבר א א).²

רש"י בראשית פרק לה פסוק כט

ויגוע יצחק וימות - אין מוקדם ומאוחר בתורה, מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק שנים עשרה שנה, שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה ... ויצחק מת בשנת מאה ועשרים ליעקב. אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה, נשאר מאה ועשרים. ויוסף נמכר בן שבע עשרה שנה, ואותה שנה שנת מאה ושמונה ליעקב וכו'.³

רש"י שמות פרק ד פסוק כ

"ויקח משה את אשתו ואת בניו ... וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלוהים בידו" - אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא.⁴

רש"י שמות פרק יח פסוק יג

ויהי ממחרת - מוצאי יום הכיפורים היה, כך שנינו בספרי.⁵

רש"י שמות פרק יט פסוק יא

¹ זה הפסוק בפרשתנו הן בציווי על הפסח השני מיציאת בני ישראל ממצרים (הוא פסח דורות הראשון, הוא הפסח השני והאחרון שקיימו בני ישראל במדבר, ראה ספרי במדבר פרשתנו פסקא סז: "בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד"), ובו גם מצוות 'פסח שני' למי שלא יכול היה לקיים את הפסח במועדו. הציווי הוא כצפוי בחודש הראשון, הוא ניסן, כהכנה לקרבן הפסח שיחול בארבעה עשר בו (חג הפסח, נכון יותר חג המצות שחל בחמישה עשר בחודש ונמשך שבעה ימים לא נזכר כאן כלל). ראה מחלוקת חכמים ורבן שמעון בן גמליאל, בגמרא פסחים דף ו עמודים א-ב, אם "שואלים ודורשים בהלכות הפסח קודם הפסח שלוש יום" או "שתי שבתות" (שבועיים) ששניהם מסתמכים על פרשה זו. ראה שיטה שלישית בספרי סו בפרשתנו.

² וזה הפסוק בתחילת ספר במדבר בציווי על מניית העם (הפקודים) עליו הרחבנו בדברינו מניית בני ישראל בפרשת במדבר. כאן מופיע מופיע תאריך המאוחר בחודש מהתאריך של הציווי על פסח שני בפרשתנו. על כורחנו, לפחות במקרה זה, נזדקק לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" - הציווי על הפסח השני מיציאת בני ישראל ממצרים (פסח דורות הראשון כאמור), ובו מצוות 'פסח שני' למי שלא יכול היה לקיים את הפסח במועדו, קדם למניית עם ישראל ולסדר הדגלים והמחנות.

³ מקובל שרש"י הוא פרשן המקרא הראשון שעושה שימוש נרחב יחסית בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", אם לא בכמות (ספרנו שישה בתורה וחמישה ב"ד), אזי במהות. (אצל רס"ג שקדם לרש"י לא מצאנו אזכור כלל זה). כאן, בהקדמת אזכור מות יצחק לפני מאורעות משמעותיים שאירעו בעודו חי. מה שאגב מזכיר את סיפור פטירת תרח הרבה אחרי שאברהם עוזב אותו בחרן והולך לארץ כנען (ראה דברינו [תרח סבנו](#) ושם רש"י מסביר את העניין באריכות אבל לא מזכיר את הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה"). בדומה לכך, ראה רש"י בראשית ו ג על הגזירה "והיו ימיו מאה ועשרים" שקדמה להולדת בני נח למרות שנזכרת לאחר לידתם, וכן סדר הציווי על ימי המילואים בפרשת צו, ויקרא ח ב. השימוש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בהקשרים אלה, מזכיר את סדר עולם רבה שרש"י מרבה לצטט ממנו, אבל הוא עצמו, סדר עולם רבה, אינו נזקק לכלל זה.

⁴ זה מקרה לכאורה פשוט שמזכיר את הירושלמי על שיטת ר' מאיר בהכנסת ספר התורה לארון ע"י שינוי סדר המילים בתוך הפסוק. (מובא בדברינו המשלימים בפרשת במדבר [אין מוקדם ומאוחר בתורה - במדרש](#)). הפסוק כאן מתאר את חזרת משה למצרים ולא מדקדק בסדר הדברים המדויק, וכאילו נזכר המקרא לספר לנו שמשה לקח איתו את המטה (שהיה איתו כבר במדין, בסנה) לאחר שכבר תיאר את שיבתו למצרים. מומחי לשון וספרות אולי יאמרו שכתובה מעין זו ה"משנה עיתים ומחליפה את הזמנים" איננה תופעה ספרותית חריגה, ואולי לזה בדיוק מתכוון רש"י במילותיו: "אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא".

⁵ רש"י הולך בדרך המכילתא ("ספרי" כאן, הכוונה למכילתא) ו'מעתיק' את פרשת מינוי הדיינים שבתחילת פרשת יתרו אל יום הכיפורים ברדת משה בפעם השנייה (השלישית) מהר סיני עם הלוחות השניים. כאן רש"י לא משתמש בביטוי "אין מוקדם ומאוחר בתורה", אבל אין הדבר מונע ממנו לחתוך את פרק יח בספר שמות בסכין חדה בין פסוק יב ויג (אולי לא בכדי קבע מי שקבע שם את עליית "שני") ולהפריד בין הגעת יתרו אל משה, כפירוש רש"י עצמו: "וישמע יתרו - מה שמועה שמע ובה? קריעת ים סוף ומלחמת עמלק" ובין מינוי הדיינים שאירע לאחר מעמד הר סיני ולפחות ארבעה חודשים מאוחר יותר. וכבר הארכנו לדון בפרשת [מינוי הדיינים](#) בדף מיוחד בפרשת יתרו ולא נחזור על פרטי הדברים כאן.

והיו נכונים ליום השלישי - שהוא שישה בחודש. ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה, כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים, (שמות כד ד) ואין מוקדם ומאוחר בתורה.⁶

רש"י שמות פרק לא פסוק יח

ויתן אל משה ככלותו לדבר איתו וגו' - אין מוקדם ומאוחר בתורה. מעשה העגל קודם לציווי מלאכת המשכן ימים רבים היה. שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן.⁷

רש"י שמות פרק יח פסוק יג

... אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה, שהרי נאמר כאן: "וישלח משה את חותנו" (שמות יח כז) ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה: "נוסעים אנחנו אל המקום ... אל נא תעזוב אותנו" - ואם זו קודם מתן תורה, מששלחו והלך היכן מצינו שחזר: ואם תאמר: שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה! - הוא חובב הוא יתרו, שהרי כתיב: "מבני חובב חותן משה" (שופטים ד יא).⁸

רשב"ם ויקרא פרק י פסוק ג

ויאמר משה אל אהרן - אל תתאבל ואל תבכה ואל תחדל מן העבודה, כי הדבר הזה אשר אני אומר לך הוא אשר דבר יי': בקרובי אקדש - בכהנים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש, ולא שיתחלל שמי ועבודתי. שכן אמר לי הקב"ה: "והכהן הגדול מאחיו וגו' את ראשו לא יפרע ואת בגדיו לא יפרס וגו' ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו". הא אם לא יצא קידש - ואין מוקדם ומאוחר בתורה - ולכך אל תניח העבודה, שאתה כהן גדול, ולא תצא ולא תחלל אלא יתקדש הקב"ה ועבודתו על ידך.⁹

⁶ בשני מקומות נעזר רש"י בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" באופן בולט ומשמעותי, וזה אחד מהם. מדובר בפרק כד בספר שמות, סוף פרשת משפטים, המתאר את טקס כריתת הברית לפני עליית משה אל ההר: "ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע: ... ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר: ... ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את הלוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם". כל זה, אומר רש"י, אירע לפני מתן תורה, בוודאי לפני פירוש הדינים בפרשת משפטים, ויש להקדים את פרק כד לתחילת פרשת יתרו ("אי שם" בין פרק יט ופרק כ, רש"י לא מפרט). וחוזר על כך רש"י בפירושו לתחילת פרק כד בספר שמות: "ואל משה אמר עלה - פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות, ובארבעה בסיון נאמר לו עלה" - אמנם בלי להשתמש במטבע הלשוני "אין מוקדם ומאוחר בתורה". מי שלא מסכים להזהר זו הוא רמב"ן שעוד נראה להלן. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים.

⁷ זה רש"י השני שעושה שימוש מהותי בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בהקשר עם סדר פרשות תרומה-פקודי ובפרט פרשת כי תשא ובה חטא העגל כעומדת באמצע: האם חטא העגל קדם לציווי על המשכן, או שהוא לאחרי (לפחות לאחר הציווי הראשון בפרשת תרומה). כאן יש לרש"י סיוע מהמדרש. ראה מדרש תנחומא פרשת תרומה סימן ח: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם - אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן? ביום הכפורים עצמו. אף על פי שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל, א"ר יהודה בר' שלום: אין מוקדם ומאוחר בתורה שנאמר: נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה ו) - מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה". ראה גם פירוש זוהר חדש כרך ב למגילת שיר השירים דף א עמוד א שמציין את אי אזכור שמו של משה בפרשת ואתה תצווה משום שאמר: "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" וקללת חכם אפילו על תנאי היא מתקיימת. והרי פרשת תצווה היא לפני פרשת כי תשא! התשובה: אין מוקדם ומאוחר בתורה. אבל רמב"ן חולק גם כאן, ויש גם לו סיוע מהמדרשים, והוא נצמד לסדר פרשיות התורה, כי חשוב לו להדגיש שהציווי על המשכן איננו 'בדעיבד' וכתוצאה מחטא העגל. וזה כבר במישור של וויכוחו עם הרמב"ם לגבי מהות הקרבנות. וכבר הארכנו לדון גם בנושא נכבד זה בדברינו [אימתי נאמרה למשה הפרשה הזו](#) בפרשת תרומה.

⁸ חזרנו אל פרשת השבוע, בהעלותך! מקור נוסף בתורה בו הכלל אין מוקדם ומאוחר בתורה מתבקש, לפחות עפ"י רש"י, הוא הדיאלוג בין משה ליתרו בו משה מבקש מיתרו: "אלנא תעזב אתנו פי על-כן דעתך חנתנו במדבר והיית לנו לעינים" (במדבר י לא). והרי כבר בספר שמות, עוד לפני מתן תורה נאמר: "וישלח משה את יתרו חתנו לו אל-מצרים" (שמות יח כז)! כיצד זה מופיע יתרו שוב בפרשתנו? היכן מסופר ששוב חזר אל משה? הפתרון שרש"י מציע הוא שאמנם התורה מספרת כבר בספר שמות, בסוף פרק יח בו יתרו מגיע לקראת משה במדבר, שיתרו חזר לארצו, במטרה לסגור ולהשלים את סיפורו של יתרו במפגש שלו עם משה ובני ישראל. אבל באמת, אירע הדבר בפרשתנו, בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים בחודש השני, היינו שיתרו שהה עם משה ובני ישראל קצת פחות או קצת יותר משנה. פירוש זה של רש"י מזכיר את המקרה של מות תרח בחן שמסופר בתורה כשבעים שנה קודם שזה אירע (ראה הערה 3 לעיל) ואולי גם את סיפור שכחת המטה של משה כנזכר לעיל. אך דווקא כאן, רש"י אינו נזקק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" ואולי כפי שהערנו לעיל שסיפור דברים "קדימה ואחורה" בשינוי הזמנים הוא מדרכי הספרות. עוד יש להעיר שדברי רש"י אלה הם "אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא". רש"י עצמו מזיז כנזכר לעיל את כל פרשת מינוי השופטים המסופרת בפרק יח הרבה לאחר מתן תורה ("ויהי ממחרת - מוצאי יום הכיפורים היה") ולפי זה יתרו שהה עם בני ישראל אולי רק כשבעה חודשים (תלוי מתי הגיע). אבל גם כך, יש צורך בפירוש שהוא מציע לשילוח יתרו. ואגב, אם נחבר את רש"י משמות יט יא הנ"ל שמקדים את ברית אגנות הדם שבסוף פרשת משפטים לפני מתן תורה ורש"י שמציב את פרשת מינוי הדיינים שיתרו הגה לאחר מתן תורה, נראה שסביב מעמד מתן תורה יש הרבה מאד "אין מוקדם ומאוחר בתורה". ובספר שמות יותר משאר החומשים. ראה דברינו [מינוי הדיינים](#) בפרשת יתרו

⁹ הפירוש המקובל בחז"ל, במדרשים ובמרבית הפרשנים הוא שדברי משה לאהרון לאחר מות נדב ואביהו: "הוא אשר דיבר ה' לאמר: בקרובי אקדש", היא אמירה מנחמת המשבחת את נדב ואביהו שהיו קדושים ואנשים חשובים שבהם נחנך המקדש. ראה למשל מדרש ספרא שמיני פרשה א: "ויאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש - זה דיבור נאמר בסיני למשה ולא ידעו עד שבא מעשה לידו. וכיון שבא מעשה לידו אמר לו משה: אהרן אחי, לא מתו בניך אלא על קדושת שמו של הקב"ה, שנאמר: ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כט מג). כיון שידע אהרן שבניו ידועי המקום שתק וקיבל שכר על שתיקתו". כך גם בגמרא זבחים

אבן עזרא שמות פרק ד פסוק יט

"ויואמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים" - אין מוקדם ומאוחר בתורה. ופירושו: וכבר אמר.¹⁰ וככה "וויצמח ד' אלהים מן האדמה" (בראשית ב ט) ורבים כאלה. הנה עתה בהשיבו צאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים, כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי. וזהו: "וימת מלך מצרים" (שמות ב כג), כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה.¹¹

אבן עזרא שמות פרק לב פסוק יא

"ויחל משה" ... זו התפילה היתה ראויה להיכתב אחר שוב משה אל ה' (שמות לב לא), על כן: וינחם ד' (שמות לב יד) אחר שהתפלל והתנפל ארבעים יום (דברי י, ט). ואם נחם על הרעה בראשונה, מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם (שמות לב ל)? ... רק השם רמז לו, שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל, על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם (שמות לב ל), אחר שהסיר החטאת ... והנה בעבור שהשם אמר לו "ועתה הניחה לי", הזכיר התפילה שהתפלל בהתנפלו לפני השם. וזאת הפרשה היתה ראויה להיכתב אחר "וישב משה אל ה'" (שמות לב לא), ואין מוקדם ומאוחר בתורה. רק רצה לדבק דבר "מי אשר חטא לי" (שמות לב לג) עם "ועתה לך נחה את העם" (שמות לב לד). וכתוב "ויגוף ד' את העם" (שמות לב לה).¹²

רמב"ן בראשית פרק לה פסוק כח

ויהיו ימי יצחק - אין מוקדם ומאוחר בתורה, מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק, לשון רש"י. וכבר כתבתי (לעיל יא לב) שזה מנהג הכתוב בכל הדורות, יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו, ויתחיל בתולדות הדור

קטו ע"ב: "ונקדש בכבודי, אל תקרי בכבודי אלא במכובדי", וכך גם בויקרא רבה יב ב, תנחומא שמיני א, רש"י על הפסוק, אבן עזרא ועוד רבים. כנגד כל אלה יוצא רשב"ם (ומצטרף לרמב"ן) ומפרש שדברי משה "בקרובי אקדש" אינם על נדב ואביהו, אלא על אהרון שככהן גדול חלים עליו כעת דינים מיוחדים של אבלות, כפי שהוא מסיים שם את פירושו: "ועל פני כל העם אכבד - זהו כבוד שכינה שרואה בניו מתים ומניח אבלו בעבודת בוראו". ובלשון רמב"ן האוחז בדעה דומה: "אבל יהיה כבוד המקדש ועבודתו גדול עליו מכבוד המת ואהבתו אותו" (רמב"ן ויקרא כא יב). אלא שדיני אבלות של כהן גדול נזכרים רק מאוחר יותר, בפרשת אמור: "ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלוהיו וכו' (ויקרא כא יב). לפיכך נזקק רשב"ם לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". משה מזכיר בפרשת שמיני ציווי שיגיע מאוחר יותר בפרשת אמור. זה האזכור היחיד שמצאנו בכל פירוש רשב"ם לתורה של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" - ולא מצאנו אינה ראייה. נראה לומר שכפשתן המקרא משתדל רשב"ם שלא להיזקק לכלל זה וכאן, משום מה, לא נשארה לו ברירה. מדוע דווקא כאן? רמב"ן שהולך בדרך דומה אינו רואה כל צורך להזדקק לכלל זה על מנת לבאר את "בקרובי אקדש" בדרך דומה לבחירתו של רשב"ם.

¹⁰ שהרי הוא"ו של ויאמר היא וא"ו ההיפוך והופכת את המילה יאמר מעתיד לעבר, כמו ששכיח בלשון המקרא. אם כך, אפשר שאמירה זו הייתה בעבר עוד קודם גם לפסוק שלפניה.

¹¹ רש"י שהבאנו לעיל בשמות ד כ מדקדק בנושא לקיחת המטה של משה שנזכר אחרי שכבר יצא לדרך ממדין למצרים ומסיק מכך עוד דוגמא לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". בא אבן עזרא ומקדים בפסוק אחד את פירוש רש"י. אם כבר מדקדקים לומר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בשל לקיחת המטה, טוען אבן עזרא, בוא נדקדק בנושא חשוב יותר. קודם נזכר שמשח חוזר מהמדבר ליתרו ואומר: "אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים" ויתרו משלחו לשלום (ראה גמרא ברכות סד ע"א על פסוק זה, מה בין "לך לשלום" ו"לך בשלום"), ורק בפסוק שאחריה באים דברי הקב"ה למשה: "לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך! הכיצד? מכאן, אומר אבן עזרא, יותר מלקיחת המטה, למדנו שאין מוקדם ומאוחר בתורה (ונראה שאבן עזרא 'משוחח' כאן עם רש"י). זאת ועוד, לא בכדי שינתה התורה מהסדר, לא סתם מזיקה אותנו התורה להיעזר בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". מטרתה כאן ללמדנו דרך ארץ שקודם החזיר משה את הצאן ליתרו ורק אז התפנה לקיים את דבר ה' שנאמר לו כבר לפני כן בסנה. השווה סדר דברים זה עם התגלות ה' ליעקב וקריאתו אליו לשוב לארץ כנען, עליה עמדנו בדברינו [שוב אל ארץ מולדתך](#) בפרשת ויצא. לעומתם, ראה דברינו [השבועה שנשבע משה ליתרו](#) בפרשת שמות. כך או כך, אין אלה האזכורים הראשונים של "אין מוקדם ומאוחר בתורה" אצל אבן עזרא. ראה פירושו לבראשית ו ג על ימי נח וגזירת "מאה ועשרים שנה" (בדומה לרש"י שהבאנו בהערה 3 לעיל), וכן פירושו שם על ימי תרח שגם הזכרנו כבר לעיל. ראה גם פירושו לבראשית יא כט ושם הוא מזכיר את הפסוקים שהבאנו בראש דברינו על "אין מוקדם ומאוחר בתורה" של האירועים בתחילת ספר במדבר. וכמובן, האזכור בגוף פירושו על סדר צמיחת העצים וגן העדן בבראשית פרק ב.

¹² אבן עזרא מנסה לגשר כאן על שתי התפילות של משה בהקשר של חטא העגל (וגם אזכורן המקביל בספר דברים פרשת עקב שמסבך עוד יותר את העניין): האחת, עוד בהיותו בהר (שמות לב יא-יד), עוד לפני שירד וראה את העגל ומחולות, והשנייה לאחר שירד מההר, שרף את העגל, הרג את עובדיו, והודיע לעם שהוא עולה שנית להר (לעוד ארבעים יום, מעין תשובת המשקל!) להתפלל בעדם. כיצד, שואל אבן עזרא, אחרי התפילה הראשונה עוד בהר אומר הכתוב: "וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו" ואילו לפני עליית משה להר בשנית, אומר משה לעם: "ועתה אעלה את ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם". על כורחנו שאין מוקדם ומאוחר בתורה והתפילה שכתובה בתורה שנאמרה בהר לפני רדת משה ובו התבשר שהקב"ה ניחם על הרעה, מקומה בתוך התפילה השנייה שהתפלל משה בעלותו ההרה לכפר בעד העם. ע"י הזאת התפילות ממקומן נוצר כאן איזון: מחד גיסא משה מתפלל עוד לפני שירד מההר ומתבשר שהקב"ה ניחם על הרעה, אך מאידך גיסא, גם בתום ארבעים היום בהם התפלל משה בעד העם, לא נסגר החשבון ואין כפרה מלאה ר"מי אשר חטא לי" יקבל את עונשו בבוא העת. בכך נראה שוב שאבן עזרא לא משתמש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בכדי, אלא מנסה להסביר מדוע הזיז מי שהזיז את פרשיותיה של התורה. ראה השימוש שהוא עושה בכלל זה גם בפירושו לשמות לג ז על אוהל מועד הפרטי של משה (ראה דברינו [אוהל מועד](#) בפרשת ויקרא). ראה גם השימוש בכלל זה בפירוש אבן עזרא בתחילת פרשת בהר בה הוא פשוט מעתיק את כל הפרשת הזו, עד סוף בחוקותי, אל תוך סוף פרשת משפטים, שמות כד! ולא נוכל להאריך בכל אזכורי אבן עזרא בתורה את הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" (שמונה פעמים). נראה שהוא הפרשן שעושה שימוש בכלל זה יותר מכולם, כולל רש"י.

האחר. וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב, כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים, אבל יתכן הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המבורך, הנוחל מעלתו, וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם.¹³

רמב"ן שמות פרק ד פסוק יט

ויאמר ה' אל משה במדין - אמר ר' אברהם כי אין מוקדם ומאוחר בתורה, ופירושו: וכבר אמר. ורבים ככה. ואין דבר זה נכון, כי הדבור הראשון לא היה במדין רק בהר סיני, ובמדין לא נדבר עמו רק הפעם הזאת. אבל כאשר קבל משה ללכת בדבר השם וחזר למדן ליטול רשות מחותנו, היה סבור ללכת יחידי מתנכר. ולכן אמר אליו: "אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים". כלומר, אראה את אחי העודם חיים ואשוב,¹⁴ כי הוא כדרך בקור הנכסף לראות את אחיו.¹⁵ ואז אמר לו ה' במדין: "לך שוב מצרים", כלומר קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מצרים, ואל תפחד שם, כי מתו כל מבקשי רעתך, ותהיה שם עם העם עד שתוציאם משם. ולכן לקח אשתו ובניו, כי היה זה עצה נכונה להולידם עמו, כי בעבור זה יבטחו בו ישראל יותר. כי בהיותו בן חורין במדין יושב בביתו בשלום עם בניו ועם אשתו חתן כהן הארץ, לא יביא אותם להיות עם עבדים וימררו את חייהם בעבודה קשה. רק אם היה נכון לבו בטוח שיצאו בקרוב ויעלה עמם לארץ כנען, ולא יצטרך בצאתם לשוב למדן לקחת אשתו ובניו משם.¹⁶

רמב"ן במדבר פרק טז פסוק א

"ויקח קרח" ... ואמר רבי אברהם כי זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נחלפו הבכורים ונבדלו הלויים, כי חשבו ישראל שאדונינו משה עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו, גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו. והלויים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו, וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם, גם קרח בכור היה. וזה מדעתו של רבי אברהם שהוא אומר במקומות רבים אין מוקדם ומאוחר בתורה לרצונו. וכבר כתבתי (לעיל ט א) כי על דעתי כל התורה כסדר, זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחר, וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון.¹⁷ אבל היה הדבר הזה במדבר פארן בקדש ברנע אחר מעשה המרגלים.¹⁸

¹³ רמב"ן הוא פרשן המקרא שממעט עד כמה שאפשר להזדקק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" וכבר הזכרנו אותו בעקיפין, דרך דברי רש"י לעיל על הברית המסופרת בפרק כד בספר שמות, שרש"י מקדים לפני מתן תורה ורמב"ן משאירה במקומה לאחר דיני פרשת משפטים (ראה הערה 5 לעיל). כמו כן, הזכרנו לעיל את מחלוקתם המרכזית בסדר הדברים של מעשה העגל והציווי על המשכן - הערה 6 לעיל. כאן נראה שמחלוקתו עם רש"י היא קלה יותר. ראה רש"י הראשון שהבאנו לעיל. שני הפרשנים נדרשים לאותו פסוק בספר בראשית המספר על מותו של יצחק הרבה לפני זמנו הכרונולוגי (יצחק חי עוד בעת מכירת יוסף!) ומזכירה את סיפור התורה על מות תרח שגם אבן עזרא מזכיר (הערה 9). רש"י נזקק לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בהקשר מות יצחק (וכך גם אבן עזרא) ואילו רמב"ן אומר: אין צורך בכך. אלה הם דרכי הספרות ודברה תורה כלשון סופרים.

¹⁴ למדן. משה מבקש פסק זמן מיתרו ל"ביקור משפחתי" במצרים.

¹⁵ ביקור? יש שמתקנים פה ל-בחור.

¹⁶ כאן מתווכח רמב"ן עם אבן עזרא שראינו לעיל על הציווי למשה לשוב מצרימה. אין צורך, אומר רמב"ן להפוך את "ויאמר" של הקב"ה אל משה לשוב מצרימה ל"כבר אמר" ולהעתיקה לפני פנייתו אל יתרו. הפנייה ליתרו הייתה על מנת לצאת למצרים באופן זמני, משה בגפו, בלי אשתו ובניו, וגם על מנת לשוב למדן. אמירת ה' אליו לשוב מצרימה "כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך", היא ששינתה את כוונת מסעו למצרים לחזרה מלאה אל אחיו, יחד עם משפחתו. אלא שפירוש זה יוצר קושי גדול בנאמנות של משה ליתרו. האם עדכן אותו על השינוי בכוונת מסעו למצרים בעקבות דברי הקב"ה אליו? כך או כן, לצד כל הפירושים האלה ראה פירוש חזקוני שאומר: "אחרי שאמר לו במדבר, חזר ואמר לו במדן כי מתו כל האנשים וכו'". אחרי הטלת השליחות על משה בסנה הוא מבקש רשות מיתרו לצאת למצרים, אבל טבעי שמשא חושש ומפחד והקב"ה חוזר ומבטיח לו שיהיה עמו ומחזק אותו בדרכו. ראה אגב דבריני [ציפורה ומשה](#) בפרשת יתרו.

¹⁷ ודוגמא כזו נראה במקור הבא שהוא בין הבוודים, אם לא היחיד שרמב"ן מודה שיש הקדמת המאוחר ואיחור המוקדם בתורה.

¹⁸ ויכוח אחר שיש לרמב"ן עם אבן עזרא הוא אימתי אירעה מחלוקת קרח ועדתו. אבן עזרא מקדים את כל העניין לפרשת מינוי הלוויים, נכון יותר החלפת בכורי ישראל בלוויים כמשרתים בקודש, כמסופר בפרשת במדבר, סוף פרק ג בספר במדבר. מחלוקת קרח לפי שיטת אבן עזרא מקומה בתחילת ספר במדבר ואירעה הרבה לפני מחלוקת המתאוננים, המתאווים וחטא המרגלים. רמב"ן לא מקבל טענה זו ולפי שיטתו מחלוקת קרח במקומה עומדת אחרי המחלוקות האחרות וכסדר שבמקרא. ראה איך רמב"ן עוקץ את אבן עזרא כשהוא אומר: "וזה מדעתו של רבי אברהם שהוא אומר במקומות רבים אין מוקדם ומאוחר בתורה לרצונו". ועכ"פ, שתי המחלוקות האחרונות שהבאנו בין רמב"ן לאבן עזרא בנושא "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בל ישיחוננו את מחלוקותיו הקשות עם רש"י בנושא זה. נוסף על השתיים שכבר הזכרנו לעיל: ברית פרשת משפטים והסדר בין הציווי על המשכן וחטא העגל, ראה מחלוקתו עם רש"י, בפירושו לויקרא ח ב, באשר למקומה של פרשת צו בין הקמת המשכן של סוף ספר שמות ופרשת שמיני (שחוזרת על דעת הכל ליום הקמת המשכן באחד בניסן). ושם הביטוי החרף של רמב"ן כלפי רש"י: "ולמה נהפוך דברי אלהים חיים?". ראה גם מחלוקתו על רש"י ואבן עזרא, בפירושו לשמות לג ז באשר למועד בו הקים משה את אוהל מועד הפרטי שלו טרם הקמת המשכן; ושוב, השגתו על אבן עזרא של סדר תפילות משה לאחר חטא העגל (שהבאנו לעיל), בפירושו של רמב"ן לשמות לב יא (עניין שהזכרנו כאמור בדבריני [אוהל מועד](#) בפרשת ויקרא).

רמב"ן שמות פרק מ פסוק ב

... אבל במדרש חזית (קהלת א יב) מצאתי: "ויהי ביום השמיני, זה היה ראוי להיות תחילת הספר. ולמה נכתב כאן? אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה". ואם כן, יהיה ויקרא אל משה מאהל מועד אחר וירא כבוד ה' אל כל העם ותצא אש ותאכל על המזבח (ויקרא ט כג כד), ויהיה הדבור לאהרן יין ושכר אל תשת (שם י ט) ממחרת, כי לא יתכן שנדבר לאהרן מאהל מועד קודם למשה. ואיני יודע אם זה דברי הכל או הם דברי יחיד, כי על דברי ר' ישמעאל נאמרו שם.¹⁹

רמב"ן במדבר פרק ט פסוק א

"בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון" - מכאן אמרו חכמים (ספרי בהעלותך סד, פסחים ו ב) אין מוקדם ומאוחר בתורה. וטעם האיחור הזה היה, כי כאשר בא הספר הזה הרביעי להזכיר המצות שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם, רצה להשלים ענין אוהל מועד ותיקונו כל ימי המדבר. והזכיר תחילה הדגלים ומקום האהל ומעמד משרתיו ותיקון המשמרות למשאו לכל עבודת האהל. והזכיר קרבנות הנשיאים שהביאו העגלות אשר ישאו אותן בהן כל עת היותם במדבר. והשלים קרבנותם בחנוכת המזבח שהיו מאחד בניסן או שאחר לכן. ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח. ועל דעת רבותינו לא נהגה במדבר אלא בשנה זו בלבד, לפי שלא מלו במדבר והיתה מילת זכרים ועבדים מעכבת בהם.²⁰

**שבת שלום
מחלקי המים**

מים אחרונים: לא התיימרנו להקיף את כל האזכורים של הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" במדרש (בפרשת במדבר) ובפרשני המקרא (בדף זה) ומן הסתם כבר חקרו בנושא זה רבים וטובים והוסיפו דברים הרבה. ראה ספרו של יצחק גוטליב [יש סדר למקרא](#) בהוצאת אוניברסיטת בר אילן. השאלה המרכזית היא: מה משמעותו של כלל זה ולמה מביא אותנו המקרא להזדקק לו? "מה המסר" בלשונונו היום? למה באמת אין הדברים מופיעים בתורה כסדרם הכרונולוגי והענייני? במה שונה תשובת כל המקורות שהבאנו מ'התשובה הקלילה' של המורה לתורה כשלא ידעה להשיב לשאלה שנשאלה בכיתה? כבר אמרנו שהתורה איננה ספר היסטוריה ואולי לכך מכוון רש"י כשהוא משנה מעט את לשון חז"ל ואומר: "אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא". "בגדול" יש סדר והמשכיות "בגדול" בין חומשי התורה (גם במקרא כולו), אבל "בקטן" אין התורה מדקדקת בסדר האירועים. ואפשר גם שהנושא קשור לשיטת ריש לקיש שהתורה מגילות ניתנה ולא חתומה. ראה גמרא גיטין ס ע"א: "א"ר יוחנן משום רבי בנאה: תורה - מגילה מגילה ניתנה, שנאמר: אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי; ר"ש בן לקיש אומר: תורה - חתומה ניתנה, שנאמר: לקוח את ספר התורה הזאת". ראה דברינו [תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה ניתנה](#) בפרשת משפטים.

¹⁹ רמב"ן גם לא מהסס להתווכח עם המדרש כשזה עושה שימוש בכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", גם אם בעקיפין. כאן, בקשר לדעה שפרשת שמיני: "ויהי ביום השמיני" הייתה צריכה להיות תחילת ספר ויקרא. ובפירושו לשמות טו ט בקשר לדעה שהפסוק: "אמר אויב ארדוף אשיג" היה צריך להיות תחילת שירת הים. (את שני המדרשים האלה שרמב"ן מביא בשם מדרש חזית (שיר השירים), הבאנו בדברינו בדף המקביל [אין מוקדם ומאוחר בתורה - במדרש](#) בשם המכילתא). אלא שכלפי המדרש נוקט רמב"ן לשון עדינה יותר: "איני יודע אם זה דברי הכל או הם דברי יחיד", או: "ולדעתי בדרך הפשט הוא סדור בפסוק הראשון ממנו". כך או כך, בלשון חריפה או מנומסת יותר, ספרנו 11 פעמים שרמב"ן מזכיר את הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" וברובם הוא מנסה לעקוף את השימוש בו ולהעמיד את פרשיות התורה כסדרן. וכלשונו: "כי על דעתי כל התורה כסדר".

²⁰ כאן, בפסוקים שבתחילת ספר במדבר שהבאנו בראש דברינו, גם רמב"ן נאלץ להסכים לכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", אלא שהוא נותן טעם והסבר לכך ואולי סבור שזה היוצא מן הכלל שבא ללמד על הכלל. בין השיטין נראה שהוא מכוון לכך שעיקר כוונת ספר במדבר המקורית הייתה להמשיך את המסע המזורז לארץ ישראל, לאחר שהושלם המשכן, ולפיכך פותח הספר במסע הדגלים. גם את מצוות פסח השני (פסח דורות הראשון) היה מן הראוי למהר ולקיים בארץ ואולי זה הסבר נוסף לדברי ספרי פיסקא סד שראינו בדף המקביל [אין מוקדם ומאוחר בתורה - במדרש](#): "בגנות ישראל הכתוב מדבר, שהיה להם אחד עשר חודש שהיו חונים לפני הר סיני", משום, כך נראה שלא הזדרזו ללכת לארץ. וכדברי רמב"ן בהמשך דבריו שם: "ויתכן שהוצרך למצוה זו, בעבור שלא נצטוו מתחילה בעשיית פסח דורות אלא בארץ, דכתיב (שמות יב כה) והיה כי תבואו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמתם את העבודה הזאת ... והנה אמר תחילה: והיה כי תבואו אל הארץ, לומר שאין מצוה זו נוהגת בחוצה לארץ לדורות, ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר".